

JOAN MARTÍ I CASTELL

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ
I L'ÚS DE LA LLENGUA

Parlar tant i tan sovint de la qualitat de la llengua en general i, molt particularment, de la que s'usa en els mitjans de comunicació, és bo i no ho és alhora. És bo perquè reflecteix una sensibilitat per a generar i mantenir el respecte que devem a l'idioma; no ho és, perquè, malgrat que no ens manquin els instruments i les instruccions, no hem aconseguit que hom tracti com cal la llengua catalana. No ens n'hem acabat de sortir. Palesa, per tant, també una mala consciència col·lectiva i la necessitat de tornar i tornar entorn d'un problema que roman, la solució del qual, paradoxalment, no és gens complexa.

Si és veritat allò que en cada català hi ha un sociolingüista, ateses les circumstàncies precàries de submissió en què ha viscut i viu la llengua pròpia, l'experiència em fa dir que endemés en cada català hi ha un gramàtic, en el sentit que tothom es veu amb cor a decidir quines són les solucions fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques convenients.

S'ha fet normal l'afirmació que estem malalts de llengua, afirmació que pot tenir diverses interpretacions. Un dels símptomes de la malaltia és que ens comportem amb el català de manera molt diferent de com es comporten els parlants de llengües que no viuen especials conflictes, en el sentit següent: cada ciutadà és capaç i té dret a dir-hi la seva, sigui en la interpretació de la realitat sociopolítica en què viu, sigui en la normativa que s'hi ha d'aplicar. Aquest darrer aspecte és el que m'interessa ara especialment.

Fins i tot entre els professionals de la llengua, entre els quals destaquen els comunicadors dels diversos mitjans, es produeixen fenòmens que haurien de resultar-nos incomprensibles. De vegades fa la impressió —i avanço que la realitat no és sempre així, però que n'és la part que aquí vull remarcar— que no hi ha cap motiu per què

aquests professionals s'hagin de subjectar a les normes acadèmiques. Entre nosaltres no s'ha assumit que, per a poder esdevenir periodista, cal una condició prèvia i òbvia: el domini suficient de l'idioma amb què s'haurà de treballar; això, si de cas, es valora com un mèrit més; no hem entès que és a partir d'aquest coneixement indefugible, que el professional mostrarà el seu estil amb l'aplicació de recursos en l'enginy, el to, el gest, el joc de paraules, la ironia, etcètera.

Les raons d'aquesta diguem-ne *desviació* probablement són diverses, algunes relativament justificables, d'altres, en canvi, del tot rebutjables. Posaré èmfasi en aquella que em sembla més destacable: la convicció que l'important per al bé de la llengua és parlar-la; no ens ha d'amoïnar, doncs, que es faci bé o malament. És més, alguns pensen que té major eficàcia que s'empri de la manera més acostada a l'ús real de la societat, tot passant per alt que aquest ús és extremament interferit per la llengua dominant, l'espanyol. A principis del segle passat almenys hi havia la contraposició dels populistes, dels partidaris del «català que ara es parla», i dels puristes, partidaris d'un català estrictament genuí i fins i tot lligat amb el període de major glòria de la literatura i de la història: l'època medieval. Avui els puristes pràcticament no existeixen, són quatre lletraferits; solament han restat els defensors del català col·loquial general.

És viu arreu el prejudici que les acadèmies de les llengües són institucions rànries, antiquades, que no afavoreixen l'afecte per als idiomes. Això no obstant, aquest és un prejudici, o un judici, si es vol, que, fora d'aquí, no va lligat a la desobediència, a la indisciplina dels usuaris; es pensi allò que es pensi de l'autoritat lingüística, en les llengües de cultura més avançades i sòlides aquesta autoritat s'accepta.

Entre nosaltres la crítica va acompanyada d'una actitud de relaxament desafiant, que reforça la debilitat —valgui l'aparent contradicció— del català. Cada comunicador decideix fer allò que li sembla millor i es tendeix a creure que se'n té el dret, només faltaria! L'acadèmia i fins i tot els assessors lingüístics de les diverses empreses, privades i públiques, no hi tenen res a fer. Ningú no ha d'ensenyar res a ningú. (En els inicis de la televisió catalana hi havia un informador molt popular, que mai no va deixar de dir **nouranta* (**nouranta-u*, **nouranta-dos*, **nouranta-tres*...) en lloc de *noranta*; tenia clar, ai las!,

que, essent un derivat de *nou*, el diftong *-ou-* s'hi havia de mantenir; va treballar molts anys a TV3: mai no vaig sentir que rectificués; suposo que els correctors devien sucumbir davant la impossibilitat que entengués la teoria per què *nou* deriva en *noranta*; la seva tesi devia ésser indestructible.)

En l'anàlisi de la qualitat lingüística dels mitjans de comunicació audiovisuals contrasta massa allò que és producte elaborat corporativament, amb allò que, en canvi, és fruit sigui de l'espontaneïtat, sigui del guionatge per a determinats programes. En el primer cas, el de l'ús corporatiu, penso, contràriament a opinions al meu entendre excessives i no prou fonamentades, que la qualitat és, en general, bona; de vegades, fins i tot molt bona; em refereixo, és clar, a informatius, documentals, doblatges de pel·lícules, traduccions. En el segon cas, la diferència és sovint esfereïdora, tot i que hi ha excepcions molt dignes; però, habitualment, la baixada en el rigor hi és vertiginosa; sembla que s'hi parli una altra llengua; diguem-m'ho més clar: en molts de casos, no es pot dir que es parli català.

Des de l'època franquista fins avui s'ha instrumentalitzat una subtil argumentació entorn de la codificació fabriana, que consisteix a titllar-la d'artificialment difícil. Doncs bé, des de llavors, aquesta tàctica ha tingut grans efectes, perquè ha arribat a crear en nosaltres mateixos el complex que, quan parlem el català normatiu, fem servir una llengua estranya. Els resultats de l'autoodi són evidents. Fins a l'extrem que de vegades es percep que es fan esforços per tal de defugir la correcció, perquè no soni rar allò que hom diu o escriu. Ens arribem a ruboritzar de parlar correctament la nostra llengua; ens ruboritza allò que òbviament és motiu de satisfacció en altres comunitats. Tot el que és massa específic del català, que s'allunya massa del castellà, ens provoca prevenció: preferim la solució menys marcada. Qui fa servir en els registres més formals el *llur*? Miquel Martí i Pol, en un poema en què s'adreça virtualment a Pompeu Fabra (*Paraules al Mestre Pompeu Fabra en el centenari de la seva naixença*), li confessa, entre moltes altres coses, que aquest possessiu pràcticament és mort: *Com de costum hi ha gent que ens fa la guitzeta, / la gent de sempre, és clar, i, com de costum, / el llur més innocent se'ns emfasitza / per manca de consum*). Qui fa concordances entre el complement i el par-

ticipi en frases com ara *Els he comprats al mercat?* Dir RENFE, *Balmes, classe, pòster*, etcètera, amb el so de la vocal neutra allà on es fa, és com exagerar en allò que no cal; en el cas concret de la fonètica, el català esvaeix progressivament de manera alarmant: on és l'oposició fonològica de la *s* sorda i la sonora?, i la velarització de la nostra *el*?, i la realització correcta de les consonants palatals?: són trets, ves per on, que l'espanyol no oposa. La distinció de gènere en el quantitatiu numeral *dos, dues* solament se sent de tant en tant; s'ha reduït a *dos* per al masculí i per al femení, com fa l'espanyol. Qui recorre —hi insisteixo, en els registres més formals— als encontres dels pronoms *li ho, la hi, li'n*, en frases com *Li ho direm, La hi duré, Li'n donaré un tros?*; en la literatura catalana, sense excloure'n la pretesament més culta, han desaparegut, amb el beneplàcit, s'ha de dir tot, d'alguns gramàtics considerats eminents; per què, en canvi, els pronoms febles mereixen justament tanta atenció en l'estudi de la nostra gramàtica i en les anàlisis teòriques dels lingüistes? Per acabar destruint-los, ignorant-los?; passa el mateix en llengües que, com el francès o l'italià, tenen combinacions pronominals semblants?; evidentment que no; per què en el català?; doncs, ras i curt, perquè l'espanyol no té un sistema de pronoms febles com el nostre. Quan sentim a dir, sense reduccions, expressions com *Digues-li que hi anirem, Vaig conèixer-lo a Itàlia?*; fa ben bé l'efecte que les solucions plenes ja no són catalanes o que són arcaiques. (Personalment he arribat a contemplar la caricatura patètica d'aquesta actitud de distanciament de la normativa més estricta, consistent en el fet que si a algun comunicador dels programes d'humor tan abundants se li «escapa» una paraula particularment genuïna, s'apressa a justificar-se o fins i tot a fer-hi broma, com volent dir que no hi havia d'haver recorregut o com insinuant que és una forma ridícula, menyspreable; i això ho he comprovat en solucions tan «estrambòtiques» com *adient, ambdós, escaient, esdeveniment*, etcètera. En català, recórrer a *sengles* o al relatiu possessiu provoca somriures que desaproven; però no ens sorprèn gens que l'espanyol usi normalment *sendos* o bé *cuyo*; què ens passa?)

En l'escriptura, s'han estès expressions com **sisplau* o **esclar*, impulsades també per alguns gramàtics tinguts per il·lustres. Que la deixadesa afecti l'ortografia és molt greu, perquè la manera d'escriure és

un dels trets que més clarament diferencia les llengües. Gravíssim és que fins i tot algun acadèmic de la llengua no respecti allò que l'acadèmia —ell mateix, doncs, en estricta democràcia—, ha aprovat. Hom sap —beceroles per als lingüistes o gramàtics— que una cosa és l'oralitat i una altra la seva plasmació gràfica: el fet que diguem **M'ha dit que'l portarà, *Que'm deixi estar!*, etcètera, no ens eximeix de l'ortografia *que el* i *que em*, respectivament.

No hauríem d'oblidar mai que en totes les societats els referents amb major potència per als models de llengua no són les gramàtiques ni les escoles, sinó sobretot els mitjans de comunicació. Per tant, la responsabilitat que tenen en el procés de normalització és ingent. No poden, doncs, ésser víctimes de determinats complexos, ni seguir solucions esnobs.

És absolutament fals allò que popularment es diu: que l'ús correcte del català genera un producte lingüístic que no és modern, que no és àgil, sinó que és encarcerat, carrincló. Cal que fem senzillament allò que fan els professionals de la comunicació d'altres societats que tenen llengües no amenaçades ni subordinades. Si de cas, el suposat encarcament o la suposada carrincloneria no són sinó una impressió fruit d'haver-nos allunyat expressament de la genuïtat de la llengua pròpia per tal d'acostar-nos servilment a la dominant.

Això no obstant, usar bé una llengua no és solament seguir-ne la gramàtica, sinó que implica també l'adequació al tipus de missatge, al medi, al destinatari, als objectius: qui parla?, on parla?, de què parla?, a qui parla?, per a què parla?... S'ha d'emprar un català diferent en la formalitat, alta o no tan alta, i en la no-formalitat. Però en ambdós casos, en el segon també, s'ha d'usar el català no embastardit, no dis-fressat d'espanyol.

Per què sentim amb una freqüència relativament alta formes com **acribillar, *agobiat, *apertura, *averiguar, *calentador, *derribar, *enfermetat, *fugar-se, *medir, *reflexar, *tamany, *composar (una peça musical), *vivenda, *de tant en quant, *quant abans millor, *se m'ha caigut el tovalló*, etcètera?

No em resulta gens fàcil d'entendre per què molts comunicadors dels audiovisuals es resisteixen a fer cas a l'acadèmia de la llengua catalana en l'ús, per exemple, de *rodalia* i no del plural **rodalies*, per al

sentit singular. O per què es recorre a **recolzament* amb el sentit, que no té, de *suport moral*, en frases com **Tenir el recolzament d'algú*; ha reculat la locució *donar suport* o *fer costat a algú*. O el recurs a **barco*, a **quiròfan*, a **provar* amb el sentit de «tastar». I així endavant. Fins i tot en topònims: quantes vegades sentim parlar de **Catalunya Nord* en lloc de *la Catalunya del Nord*! (Curiosament, per part de persones que no tenen cap dubte a dir i a escriure, per exemple, *Irlanda del Nord*, *Corea del Nord*, *Amèrica del Nord*, etc.)

I no és secundària la constatació dels que anomeno *castellanismes in absentia*, és a dir, de tot un seguit de solucions que han desaparegut del català més genuí, senzillament perquè el castellà no les té, i que se substitueixen per d'altres que, tot i ésser correctes, han arraconat les primeres: sempre *guardem* i gairebé mai no *desem*, no distingim entre *assecar* i *eixugar*, entre *gros* i *gran*, entre *tots* i *tothom*, entre *tipus* i *mena*. O, en el nivell de la sintaxi, hem oblidat l'ús del futur en temporals com *Quan hauràs acabat, anirem al cine*; *Quan ho dirà, ens hi arribarem*; hem oblidat l'ús de l'imperfet d'indicatiu en les condicionals com *Si hi anaves, te l'hi trobaràs*; *Si arribava d'hora, acabariem la feina*; es recorre sistemàticament a l'imperfet del subjuntiu. Qui fa avui en el registre formal la doble negació amb formes com *mai, res, gens, ningú, cap*? És clar, com que l'espanyol no la té...

Els professionals poden tenir llurs raons per triar allò que trien. Aquí està el mal. Que oblidem una qüestió tan elemental com ho és el fet que la normativa de qualsevol llengua, un cop establerta, s'ha d'assumir disciplinadament, ens agradi molt, poc o gens. No és mai ni enlloc qüestió de gustos personals. El mateix Pompeu Fabra explicava que moltes de les seves propostes en tots els nivells (fonètic i ortogràfic, morfològic, sintàctic i lèxic) no van prosperar i li'n sabé greu; però afegia immediatament que, un cop aprovades les que s'aprovaren, les assumia sense discussió. La normativa no té res a veure amb preferències, per molt argumentades que estiguin. És grotesc que lingüistes que s'omplen la boca de lloances al Mestre, n'oblidin les virtuts més elementals com a gramàtic.

La veritable normalització d'una llengua té sempre dues cares indistingibles: la de l'extensió i la de la qualitat en l'ús; cap de les dues no pot fallar. No és qüestió que la parlin molts, encara que malament, o

pocs, però bé: és qüestió que la parli *tothom, sempre i correctament* i adequadament. És suïcida seguir la política de rebaixar el rigor per tal de guanyar-hi adeptes.

Avui tenim una llengua literària prou consolidada, però no tenim uns referents interioritzats clars i genuïns d'utilitat il·limitada per a l'ús oral.

Salvar dignament la llengua catalana exigeix tres condicions: codificar-la, estendre'n la disciplina en l'ús i fer-la present en qualsevol context o registre. Usar-la per a tot no és suficient, si no es fa unitàriament; emprar-la unitàriament no duu enlloc, si no és a partir d'una normativa genuïna; tenir una preceptiva és útil i necessari, si serveix per a aplicar-la oportunament sempre i arreu.

He dit moltes vegades que determinades tasques poden semblar impossibles, però que la realitat ens desmenteix. Podem pensar que és un objectiu inabastable l'ús correcte del català, però, fa encara no trenta anys, qui pensava que desapareixerien pràcticament del tot i amb molt poc de temps mots com **bocadillo*, **buçon*, **adiós*, **pues*, **sello*, **alquilar*, **desde luego*, **mechero*, **hasta*, etcètera? Què passa ara? És que hem abdicat insistir en l'eliminació d'interferències abusives en el català?

No pretenc afirmar que la llengua dels mitjans de comunicació sigui dolenta normalment. He subratllat algunes deficiències i, sobretot, algunes actituds que són pròpies d'un país com el nostre, on l'interès per parlar bé no ha estat mai prioritari. On tendim al «tu ja m'entens», és a dir, a l'aproximació. On, en suma, no hem comprès que *saber* no és altra cosa que *saber dir* i que, per tant, allò que no som capaços d'explicar correctament no és coneixement ni és informació; com a molt és intuïció. De la mateixa manera que hom pot pensar que sap una cosa que no sap perquè no és capaç de dir-la, un comunicador pot pensar que ha transmès una missatge que no ha transmès, perquè no l'ha construït com cal.

Les llengües neixen i moren sense que els parlants se n'adonin. Però la desaparició d'un idioma sovint es produeix pel fenomen de la linguofàgia: amb més o menys rapidesa, una llengua dominant va fent pròxima i seva una llengua subordinada, tot imposant-li com a normals solucions que no li són pròpies i, ensems, llevant-li les que més

clarament la distingeixen; l'agonia pot ésser lenta, però també irreversible; el final es pot definir com l'aniquilació del geni d'un idioma, el qual s'ha confós en el geni d'un altre.

Hi ha qui ha sabut demostrar de sobres que en els mitjans de comunicació es poden assolir, sense inconvenients objectius que presenti el sistema lingüístic, però, això sí, amb molt de treball, molta professionalitat i molt sentit de la responsabilitat, els fins següents: 1. Situar-se en el registre que el context mediàtic requereix, sigui quin sigui. 2. No recórrer a solucions que puguin fer estranya a ningú la transmissió. 3. Plasmar transversalment el registre en tot l'ús: entonació i fonètica, morfologia, sintaxi i lèxic. 4. Consolidar el lèxic d'especialitat genuí de què es tracti (formalitat/no-formalitat: humor, lleure, esport, concursos, etcètera), sense manlleus indesitjats d'altres llengües.

En suma, seria plausible, si més no, que els nostres mitjans de comunicació tinguessin el nivell general dels mitjans públics d'altres comunitats avançades, alguns dels quals arriben fins i tot a subtítular en estàndard algunes pel·lícules de parlars massa col·loquials o vulgars, o massa dialectals: una mostra excel·lent del respecte que mereix qual-sevol idioma, que és el respecte que mereixen els seus usuaris, individualment i com a col·lectivitat. Seria plausible que les pantalles de televisió, els aparells de ràdio o els periòdics escrits fossin instruments que de manera espontània i persistentment col·laboressin a interioritzar en els ciutadans l'ús correcte i adient de la llengua catalana en tots els seus registres.

JOAN MARTÍ I CASTELL
Universitat Rovira i Virgili
Institut d'Estudis Catalans